Operatīvās darbības tiesiskā regulējuma problēmas

Dr. iur. Aleksandrs Matvejevs

*Daugavpils Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte,
Tiesību katedra, Latvija
aleksandrsmatvejevs5@inbox.lv*

Kopsavilkums

Operatīvās darbības likums Latvijā stājās spēkā 1994. gada 13. janvārī. Kopš tā laika operatīvās darbības tiesiskā regulējuma nepilnības raisa Latvijas tiesību zinātnieku un praktiķu diskusijas.

Problēmu jautājumi, kas saistīti ar operatīvās darbības tiesiskā regulējuma piemērošanu, faktiski tiek risināti, veicot izmaiņas Operatīvās darbības likumā. Netiek skatīti jautājumi par Kriminālās izlūkošanas likuma izstrādi. Raksta mērķis ir veicināt diskusiju par jauna likuma izstrādes nepieciešamību.

Atslēgvārdi: operatīvā darbība, kriminālā izlūkošana, operatīvās darbības subjekti, Operatīvās darbības likums.

Ievads

Profesors Ivans Vedins norāda, ka zinātniskā problēma ir pētniecības jautājums, uz kuru esošajā zināšanu sistēmā netiek gūta atbilde. Līdz ar to jēdzienu “jautājums”, “pētnieciskais jautājums” un “zinātniskā problēma” attiecības atbilst loģiskai attiecībai no plašākā uz šaurāko. Zinātniskās problēmas būtību var izprast kā savdabīgu zināšanu paveidu – tās ir zināšanas par nezināšanu. Šāds šķietami pretrunīgs formulējums izsaka reālu izziņas procesa pretrunu starp vēsturiski ierobežotām esošām zināšanām un izziņas procesa bezgalību. Tieši šādā nozīmē problēma ir viena no svarīgākajām zinātniskās izziņas formām izziņas attīstības procesā [17].

Lai veiktu pētījumu, ir nepieciešams apzināt, kāda problēma pastāv pētniecības jautājumā. Viens no aspektiem, kas norāda uz pētāmās problēmas jautājuma aktualitāti, ir tas, ka Operatīvās darbības likuma 25. pants nav grozīts kopš tā spēkā stāšanās brīža

un tas nosaka vispārīgi operatīvās darbības subjektu sistēmu Latvijā. Turklāt nav sāktas diskusija par Kriminālās izlūkošanas likuma izstrādi.

Pētījuma mērķis – izpētīt operatīvās tiesiskās darbības problēmas, kuras saistītas ar operatīvās darbības subjektu tiesisko regulējumu.

Materiāls un metodes – normatīvo aktu analīze un apraksts. Ar deduktīvās metodes palīdzību autors izdara secinājumus par operatīvās darbības subjektu tiesisko regulējumu, balstoties uz pētījumā izdarītajiem secinājumiem un teorētiskajām atziņām.

Rezultāti

Problēmu jautājumi, kas saistīti ar operatīvās darbības tiesiskā regulējuma piemērošanu, faktiski tiek risināti, veicot izmaiņas Operatīvās darbības likumā. Netiek skatīti jautājumi par Kriminālās izlūkošanas likuma izstrādi.

Diskusija

Latvijas Republikas Saeima Operatīvās darbības likumu pieņēma 1993. gada 16. decembrī [12]. Operatīvās darbības likums pirmo reizi Latvijas pastāvēšanas vēsturē reglamentēja operatīvās darbības. Tādējādi iedzīvotāji uzzināja, kas ir operatīvā darbība, kā tā tiek veikta, tās tiesiskos pamatus, principus, uzdevumus, mērķus un saturu, procesu, formas un veidus, operatīvās darbības subjektu amatpersonu statusu, tiesības, pienākumus un atbildību, kā arī šīs darbības finansēšanu, uzraudzību un kontroli.

Pirmās brīvvalsts un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas laikā operatīvās darbības jomu regulēja attiecīgo valsts institūciju izstrādātās instrukcijas, nolikumi un citi iekšējie normatīvie akti. Tiem bija sevišķi slepena dokumenta statuss, tāpēc tie bija pieejami tikai attiecīgu institūciju darbiniekiem.

No Operatīvās darbības likuma pieņemšanas brīža tajā ir veikti 12 grozījumi. Pēdējie grozījumi stājās spēkā 2016. gada 1. augustā [2]. Grozījumu svarīgākais mērķis ir nodrošināt, lai tiktu garantēta cilvēktiesību ievērošana operatīvās darbības procesā.

Līdz šim brīdim nav veikti grozījumi, kuri saistīti ar operatīvās darbības subjektu noteikšanu. Operatīvās darbības likumā ir vispārīgi noteikta operatīvās darbības subjektu sistēma. Likuma 25. panta pirmajā daļā noteikts, ka operatīvās darbības subjektu sistēmu veido valsts drošības, aizsardzības un sabiedriskās kārtības nodrošināšanas iestādes.

Valsts drošības iestāžu likuma [14] 11. panta pirmajā daļā noteikts, ka Valsts drošības iestāžu kopumu veido Satversmes aizsardzības birojs, Militārās izlūkošanas un drošības dienests un Drošības policija. No likuma izriet, ka Valsts policija nav valsts drošības iestāde.

Likumā "Par policiju" [11] nav minēta tāda iestāde kā sabiedriskās kārtības nodrošināšanas iestāde. Šī likuma 15. pantā bija noteikts, ka likuma III nodaļā paredzētās pilnvaras ir tiesīga pildīt tikai policija un citas Ministru kabinetam pakļautās kārtības

sargāšanas institūcijas likumā noteiktajā kārtībā, jo tika gatavoti priekšlikumi par robežsardzes un muitas dienestu veidošanu. Šis teikums 1999. gada 15. maijā no likuma 15. panta tika svītrots [3]. Likuma “Par policiju” 15. pantā noteikts, ka policija sastāv no Valsts policijas, Drošības policijas, pašvaldības policijas un ostas policijas.

Turpretī Operatīvās darbības likuma 25. panta pirmajā daļā noteikts, ka ir citas īpaši pilnvarotas valsts institūcijas, kurām ar likumu ir piešķirtas tiesības atbilstīgi kompetencei veikt operatīvās darbības pasākumus. No likuma izriet, ka Valsts policijai ir nepieciešams operatīvās darbības **subjekta** īpašs pilnvarojums. No likuma “Par policiju” normām izriet, ka Valsts policijai nav operatīvās darbības subjekta īpaša pilnvarojuma, bet policijas darbiniekiem ir noteikti pienākumi un tiesības veikt operatīvās darbības pasākumus.

Salīdzinot likumu “Par policiju” ar Iekšējās drošības biroja likumu [5], var konstatēt, ka Iekšējās drošības biroja likuma 2. panta trešajā daļā ir noteikts, ka birojs ir operatīvās darbības subjekts un izmeklēšanas iestāde. Jāņem vērā, ka Iekšējās drošības biroja likums regulē vienas iestādes darbību, bet likums “Par policiju” regulē vairāku policijas iestāžu darbību. Turklāt jāņem vērā, ka Valsts drošības iestāžu likuma 15. panta piektajā daļā noteikts, ka Drošības policija ir operatīvās darbības subjekts.

Likuma “Par policiju” 10. panta ceturtajā daļā noteikts, ka saskaņā ar policijas uzdevumiem policijas darbinieka pamatpienākumi atbilstīgi dienesta kompetencei ir saskaņā ar likuma prasībām veikt izmeklēšanu, nodrošināt noteiktajā kārtībā kriminālistikas speciālistu piedalīšanos izmeklēšanas darbībās, veikt nepieciešamos operatīvās meklēšanas un citus likumā noteiktos pasākumus, lai atklātu, pārtrauktu un novērstu noziedzīgus nodarījumus, konstatētu un meklētu personas, kuras tos izdarījušas vai kuras slēptas no izmeklēšanas un tiesas, izvairās no kriminālsoda izciešanas vai ir bezvēsts prombūtnē, kā arī lai konstatētu cilvēku personību un identificētu liķus. Savukārt 12. panta pirmās daļas 22. punktā noteikts, ka policijas darbiniekam, pildot viņam uzliktos pienākumus atbilstīgi dienesta kompetencei, lai savlaicīgi novērstu un atklātu noziedzīgus nodarījumus un meklētu personas, ir tiesības veikt operatīvās meklēšanas pasākumus likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā, arī iesaistot personas slepenā sadarbībā. Iepriekšminētie panti nav grozīti un papildināti atbilstīgi veiktajiem grozījumiem Operatīvās darbības likumā.

Likumā “Par policiju” nav noteikta Valsts policijas dienestu kompetence. Vārda “kompetence” nozīme latviešu valodā ir tiesības (kādā jautājumā), pilnvaru apjoms [8]. Savukārt juridisko terminu vārdnīcā tas tiek skaidrots kā valsts iestādes un amatpersonas tiesību un pienākumu kopums [6].

2006. gada 15. jūnijā no likuma “Par policiju” tika svītrots 17., 18. un 20. pants, kas Valsts policijas struktūru padarīja iedzīvotājiem neizprotamu, pamatojot grozījumu nepieciešamību ar to, ka Valsts policijas struktūra saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likumu tiek atspoguļota iestādes nolikumā un reglamentā [3].

Valsts policijas nolikumā [16] ir norādīts, ka Valsts policiju vada Valsts policijas priekšnieks. Valsts policijas priekšnieks veic Valsts pārvaldes iekārtas likumā noteiktās tiešās pārvaldes iestādes vadītāja funkcijas. Valsts policijas struktūru un darba organizāciju

nosaka Valsts policijas reglamentā. Ministru kabineta izdots Valsts policijas nolikums ir ārējais normatīvais akts, savukārt Valsts policijas reglaments ir iekšējais normatīvais akts. Valsts pārvaldes iekārtas likuma [15] 72. panta ceturtajā daļā noteikts, ka iekšējais normatīvais akts ir saistošs iestādei (tās struktūrvienībai, darbiniekiem) vai amatpersonām, attiecībā uz kurām tas izdots.

Autors uzskata, ka nepamatoti no likuma "Par policiju" tika svītrots 17. un 18. pants, kuri noteica gan Kārtības policijas, gan arī Kriminālpolicijas kompetenci, jo iekšējais normatīvais akts (reglaments) nevar aizskart trešās personas intereses, jo ir saistošs iestādei (tās struktūrvienībai, darbiniekiem) vai amatpersonām, attiecībā uz kurām tas izdots.

Jāņem vērā, ka policijas darbības, tostarp operatīvās darbības, pasākumi skar cilvēka pamattiesības un tās var ierobežot tikai ar likumu. Latvijas Republikas Satversmes [9] 96. pants garantē ikviena cilvēka tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību. Latvijas Republikas Satversmes 116. pantā noteikts, ka šīs tiesības var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Šīs tiesības vēl plašāk ir noteiktas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā, kura Latvijā ir spēkā kopš 1997. gada 27. jūnija [1]. Tā, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. panta 2. punktā noteikts, ka valsts institūcijas nedrīkst nevienam traucēt baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumos, kas paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts drošības, sabiedriskās kārtības vai valsts labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai morāli vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.

Salīdzinot Latvijas Republikas un Lietuvas Republikas likumus, var konstatēt, ka Lietuvas Republikā ir pieņemts Kriminālās izlūkošanas likums, kurš stājās spēkā 2013. gada 1. janvārī [10]. Vienlaikus ar šī likuma stāšanos spēkā ir zaudējis spēku Lietuvas Republikas Operatīvās darbības likums. Pieņemtais Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likums reglamentē kriminālās izlūkošanas pamatus, tās subjektu tiesības un pienākumus, izmeklēšanas veikšanu, finansēšanu, koordinēšanu un kontroli, kā arī personu piedalīšanos kriminālajā izlūkošanā un izlūkošanas informācijas izmantošanu. Likums precīzi regulē kriminālās izlūkošanas darbību jēdzienu, veidus un instrumentus, informācijas vākšanas metodes, tās izmantošanu, aizsardzību un atbildību par nesankcionētu lietošanu; likumā arī nodalīta tiesībsargājošo iestāžu darbība noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā, t. i., kriminālā izlūkošana nodalīta no izlūkošanas un pretizlūkošanas [13].

Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likuma 2. panta vienpadsmitajā daļā ir noteiktas kriminālās izlūkošanas institūcijas, kuras realizē kriminālās izlūkošanas informācijas vākšanu, un šīs darbības metodes [10].

Salīdzinot Operatīvās darbības likuma un Kriminālprocesa likuma [7] normas, var konstatēt, ka Kriminālprocesa likuma 386. pantā (redakcijā, kas stājās spēkā 2018. gada 1. janvārī) ir precīzi noteiktas izmeklēšanas iestādes. Izmeklēšanu atbilstīgi kompetencei veic: Valsts policija, Drošības policija, Valsts ieņēmumu dienesta Iekšējās drošības pārvalde, Militārā policija, Ieslodzījuma vietu pārvalde, Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs,

Valsts ieņēmumu dienesta Nodokļu un muitas policija, Valsts robežsardze, tālbraucienos esošu jūras kuģu kapteiņi, ārvalsts teritorijā esošas Latvijas Nacionālo bruņoto spēku vienības komandieris, Iekšējās drošības birojs.

Secinājumi un priekšlikumi

Operatīvās darbības likuma 25. pantu ir nepieciešams precizēt šādā redakcijā: “Operatīvās darbības subjektu sistēmu veido: Valsts policija, Valsts ieņēmumu dienesta Iekšējās drošības pārvalde, Militārā policija, Ieslodzījuma vietu pārvalde, Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs, Valsts ieņēmumu dienesta Nodokļu un muitas policija, Iekšējās drošības birojs, Satversmes aizsardzības birojs, Drošības policija, Militārās izlūkošanas un drošības dienests.”

Likumā “Par policiju” nepieciešams noteikt gan Kārtības policijas, gan Kriminālpolīcijas kompetenci, jo iekšējais normatīvais akts (reglaments) nevar aizskart trešās personas intereses. Jāņem vērā, ka policijas darbības, tostarp operatīvās darbības, pasākumi skar cilvēka pamattiesības un tās var ierobežot tikai ar likumu.

Turklāt, ņemot vērā Lietuvas Republikas Kriminālās izlūkošanas likumu un citu Eiropas valstu tiesību aktus, būtu jāraisa diskusija par Latvijas Republikas Kriminālās izlūkošanas likuma izstrādes nepieciešamību.

Problems of Investigative Operations Regulation

Abstract

An investigative operations regulatory gap for several years has been raising the discussion among Latvian legal scholars and practitioners alike. The Investigative Operations Law entered into force on 13 January, 1994.

The current article leads to the conclusion that problem issues related to investigative operations of legal framework for the application is actually being addressed through changes in the Investigative Operations Law. However, the article does not deal with questions about the new law of criminal intelligence development.

Keywords: investigative operations, criminal intelligence, body performing investigative operations, Investigative Operations Law.

Literatūra

1. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Starptautiskais dokuments. *Latvijas Vēstnesis*. 143/144 (858/859), 13.06.1997.
2. Grozījumi Operatīvās darbības likumā. 10.03.2016. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 57 (5629), 22.03.2016. Stājās spēkā 01.08.2016.

3. Grozījumi likumā “Par policiju”. 13.95.1999. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 171/172 (1631/1632), 26.05.1999. Stājās spēkā 01.07.1999.
4. Grozījumi likumā “Par policiju”. 13.05.2006. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 98 (3466), 27.06.2006. Stājās spēkā 01.10.2006.
5. Iekšējās drošības biroja likums. 17.12.2014. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 257 (5317), 30.12.2014. (pamatredakcija). Stājās spēkā 11.11.2015. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/271327-ieksejas-drosibas-biroja-likums> [sk. 20.03.2017.].
6. *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Nordik, 1998, 111. lpp.
7. Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 74 (3232), 11.05.2005. (pamatredakcija). Stājās spēkā 01.10.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820> [sk. 20.03.2017.].
8. *Latviešu valodas vārdnīca*. 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumi. Rīga: Avots, 2006, 524.
9. Latvijas Republikas Satversme. 15.02.1922. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993. (pamatredakcija). Stājās spēkā 07.11.1922. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> [sk. 20.03.2017.].
10. *Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas*. 2012 m. spalio 2 d. Nr. XI2234. Iegūts no: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437554 [sk. 20.03.2017.].
11. Likums “Par policiju”. 04.06.1991. likums. *Zinotājs*. 31/32, 15.08.1991. (pamatredakcija). Stājās spēkā 04.06.1991. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=67957> [sk. 20.03.2017.].
12. Operatīvās darbības likums. 16.12.1993. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 131, 30.12.1993. (pamatredakcija). Stājās spēkā 13.01.1994. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57573> [sk. 20.03.2017.].
13. Tumulavičius, V. Drošības jautājumi: mūsdienu tendences Lietuvas tiesību aizsardzības sistēmā. *Socrates: Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls*. Rīga: RSU, 2015, Nr. 3(3). Iegūts no: http://www.rsu.lv/images/stories/dokumenti/publikacijas/socrates_3_2015.pdf [sk. 20.03.2017.].
14. Valsts drošības iestāžu likums. 05.05.1994. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 59 (190), 19.09.1994. (pamatredakcija). Stājās spēkā 19.05.1994. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57256> [sk. 20.03.2017.].
15. Valsts pārvaldes iekārtas likums. 06.06.2002. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 94 (2669), 21.06.2002. (pamatredakcija). Stājās spēkā 01.01.2003. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=63545> [sk. 20.03.2017.].
16. Valsts policijas nolikums. 18.01.2005. noteikumi Nr. 46. *Latvijas Vēstnesis*. 12 (3170), 21.01.2005. (pamatredakcija). Stājās spēkā 22.01.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=99940> [sk. 20.03.2017.].
17. Vedins, I. *Zinātne un patiesība*. Rīga: Avots, 2008, 113.–114.